

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ

У статті досліджуються основні законодавчі та науково-теоретичні підходи до визначення поняття «перестрахування», а також розкривається його правова природа. Зокрема, доведено неприпустимість ототожнення перестрахування зі страхуванням та поширення страхового законодавства на перестрахові відносини.

Ключові слова: перестрахування, захист майнових інтересів страховиків, перестраховик, перестраховальник, перестрахове законодавство.

Постановка проблеми та її актуальність. В сучасних умовах переходу до ринкової економіки, а також становлення вільної конкуренції інститут перестрахування відіграє надзвичайно важливу роль, а саме: виступає ефективним механізмом захисту майнових інтересів страховиків. Адже перестрахування дозволяє страховикам шляхом залучення грошових коштів інших страховиків/перестраховиків забезпечити належне виконання прийнятих на себе зобов'язань за договором страхування, а також зберегти при цьому стабільність власного фінансового становища. Однак, не зважаючи на необхідність у перестрахованні, стрімкий розвиток перестрахового ринку, появу нових видів перестрахових послуг, розширенням їх географії, в сучасній правовій науці відсутнє комплексне дослідження даного інституту. Досить багато питань залишаються недослідженими або дискусійними. Законодавча база у сфері перестрахування також недостатньо розроблена та потребує вдосконалення.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням правової природи перестрахування займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Дмитрієва Д. Е., Ісаєв М. О., Клочкова К. М., Нечипоренко В. В., Семенова К. Г. Однак, зазначені автори у свої дисертаційних роботах приділяли увагу лише окремим правовим аспектам перестрахування. Інші вчені, наприклад, Бойко А. О., Ізмайлов В. Г., Кнейслер О. В., Козлова Е. В., Маруженко Д. С., Татаріна Т. В., Шутов В. С., Череховіч С. С. розкривали сутність перестрахування як економічної категорії. А отже, в науковій літературі особливостям та проблемам перестрахування як правової категорії приділена недостатня увага, що і зумовлює потребу в їх ґрунтовному дослідженні.

Метою статті є виявлення і вирішення окремих проблем теоретико-практичного спрямування у сфері перестрахування, а саме: подолання неоднозначності у визначенні поняття «перестрахування»; обґрунтування недоцільності визнання перестрахування вторинним та залежним від страхування; вироблення власного підходу до розуміння «перестрахування» та розкриття його правової природи.

Виклад основного матеріалу. Наразі значення перестрахування важко переоцінити. Перш за все, перестрахування є механізмом мінімізації та компенсації ризиків страховиків. Оскільки не слід забувати про те, що страховики так само є суб'єктами підприємництва (за винятком товариств взаємного страхування). Здійснюючи страхову діяльність вони не лише захищають від потенційно можливих ризиків інших суб'єктів, а й самі несуть підприємницькі ризики, тобто загрозу настання економічно негативних наслідків для власної діяльності, які можуть бути результатом їхніх дій та/або не залежати від них. Враховуючи особливості страхової діяльності, можна зробити висновок про її підвищену ризиковість.

В цих умовах особливого значення набуває соціально-економічний інститут перестрахування, який дозволяє страховим організаціям покласти на третю особу – іншу страхову/перестрахову організацію, прийнятий на себе за договором страхування ризик або певну його частину. Завдяки цьому страхова організація набуває можливість перерозподіляти відповідні ризики між нею і перестраховиком [7]. Ще Сєребровський В. І. зазначав, що перестрахування – це «передача страховиком частини ризику іншому або іншим страховикам» [11, с. 492].

Разом із тим, не слід забувати, що необхідність у перестрахованні виникає не лише у

зв'язку із високою ймовірністю настання підприємницьких ризиків та бажанням страховиків захистити свої майнові інтереси, але й у зв'язку з тим, що можливості страховиків з прийому на себе ризиків по страхуванню є об'єктивно обмеженими, що зумовлено їхнім фінансовим становищем. Така вичерпність фінансових ресурсів страхових компаній не дозволяє їм повною мірою реалізувати власні можливості по страхуванню великих ризиків [8]. Як влучно зазначає Дмитрієва Д. Е., за своєю сутністю перестраховання виступає правовою конструкцією з розщеплення великого ризику одного страховика між, як правило, кількома страховиками/ перестраховиками [5, с. 2].

Більше того, як механізм забезпечення фінансової стабільності страховиків, перестраховання, тим самим, забезпечує належне та своєчасне виконання останніми своїх зобов'язань перед страхувальниками. Відповідно, перестраховання є ефективним механізмом захисту не лише інтересів страховиків, але й страхувальників як споживачів страхових послуг.

Також перестраховання захищає національну систему економіки країни. Перекладаючи страхові ризики на перестраховиків, страхові компанії можуть продовжувати стабільно та ефективно здійснювати власну діяльність, не припиняючи її, а також належним чином виконувати прийняті на себе зобов'язання. Тим самим перестраховання сприяє формуванню ефективної системи господарювання в країні, що, в свою чергу, позитивно впливає на стан економіки нашої держави.

З урахуванням вищезазначеного, можна зробити висновок, що перестраховання виконує потрійну роль: 1) забезпечує фінансову стабільність страховиків; 2) захищає інтереси споживачів страхових послуг від невиконання або неналежного виконання страховиками прийнятих на себе зобов'язань; 3) захищає економіку держави в цілому.

Отже, необхідність у перестрахованні з кожним днем зростає через охоплення страхуванням дедалі більшої кількості великих і специфічних ризиків [6, с. 46], а також через нагальну потребу у створенні надійного ринку страхових послуг. Однак, у зв'язку з відсутністю належного законодавчого регулювання, а також комплексного наукового дослідження в даній сфері перестраховання в Україні перебуває на початковому етапі свого розвитку. Окрім того, на сьогоднішній день невирішеними залишаються ряд проблем.

Слід зазначити про відсутність єдиного підходу щодо визначення поняття «перестрахован-

ня» та його правової природи в сучасній правовій доктрині. В переважній більшості, вчені-економісти притримуються позиції, відповідно до якої перестраховання виступає механізмом передачі всіх чи частини ризиків одного страховика іншому страховику або перестраховику. Такий погляд на перестраховання, що знаходить своє підтвердження в працях багатьох відомих вітчизняних та російських фахівців у сфері страхування (Бігдаш В. Д., Гвозденко О. О., Зальотов О. Н., Заруба О. Д., Шахов В. В., Шелехов К. В.), впливає з «теорії переносу ризику», яка розглядає перестраховання як процес дроблення відповідальності страховика за договором страхування з іншими страховими або перестраховими організаціями [10, с. 29].

Вчені-правники, розкриваючи поняття перестраховання, притримуються дещо іншої точки зору. Так, Семенова К. Г. відзначає, що визначення перестраховання як механізму передачі ризику від страховика іншій страховій/перестраховій компанії з правової точки зору є некоректним. Перестраховик не несе відповідальності перед страхувальниками, а виступає в ролі гаранта виконання страховиком своїх зобов'язань перед ними [10, с. 31].

Худяков О. І. також стверджує, що при страхуванні взагалі не відбувається ніякого перенесення ризику (страхувальник як був, так і залишається носієм свого ризику), а лише забезпечується страховий захист від цього ризику [12, с. 523-524]. Адже відповідно до чинного законодавства, а саме ч. 2 ст. 987 Цивільного кодексу України [2], а також ст. 12 Закону України «Про страхування» [3] відповідальність перед страхувальником за здійснення страхових виплат продовжує нести страховик в повному обсязі незалежно від укладання договору перестраховання.

Як ми вважаємо, перестраховання, дійсно, не є механізмом передачі ризику, адже воно виступає не допоміжним інструментом страхування, а виконує самостійну функцію у вже зовсім інших відносинах. Перестраховики вступають у нові відносини перестраховання, а не у вже існуючі відносини страхування, і несуть відповідальність за виконання власних зобов'язань перед іншою стороною даних відносин – перестраховальниками. При перестрахованні захист інтересів страхувальників як споживачів страхових послуг відбувається лише внаслідок захисту майнових інтересів страховиків. Отже, можна зробити висновок про самостійний характер перестраховання, що має власні відмінні особливості та зміст.

Однак, слід зазначити, що дане питання на сьогоднішній день також залишається досить дискусійним. Оскільки перестраховання як на законодавчому, так і науково-теоретичному рівні (в переважній більшості випадків) визнається вторинним, допоміжним та похідним від страхування.

На підтвердження цього, можна навести приклад Закону України «Про страхування», де законодавець фактично визнає перестраховання частиною страхування [3].

В науковій літературі також досить розповсюдженою є точка зору про те, що перестраховання є різновидом страхування, його особливим видом або галуззю, і тому цілком доречною є думка про необхідність поширення страхового законодавства на відносини перестраховання.

Так, досліджуючи правову природу договору перестраховання Шершеневич Г. Ф. зазначав, що «... цей договір нічим не відрізняється від звичайного страхування, і тому абсолютно правильно чинять ті законодавства, які підпорядковують перестраховання загальними правилами страхування» [13, с. 492].

Воблий К. Г. також ототожнює страхування й перестраховання і вважає, що перестраховання не виконує ніяких самостійних функцій, є середньою і кінцевою ланкою страхового процесу [4, с. 219].

На думку Райхера В. К., перестраховання є найбільш наближеним до страхування цивільної відповідальності і навіть є особливим його різновидом [9, с. 145]. Проте з такою позицією справедливо не погоджується Серебровський В. І., посилаючись на те, що в основі страхування цивільної відповідальності завжди лежить вина або заподіяння шкоди, а для перестраховання не характерні ні наявність вини, ні понесення шкоди. А отже перестраховання слід визнавати різновидом майнового страхування [5, с. 107-108].

Однак погодитися із зазначеними підходами, на наш погляд, є неможливим. Розкриття змісту перестраховання лише через поняття договору перестраховання є занадто звуженим і оминає увагою особливості здійснення даної діяльності, а також державно-правовий механізм її регулювання.

Визнання ж перестраховання виключно різновидом, галуззю чи сферою страхування, ми вважаємо, також недостатнім. Хоча, варто погодитися з тим, що страхування та перестраховання як з економічної, так і юридичної точки зору мають певні спільні риси.

Слід зазначити, що як страхування, так і перестраховання, виконуючи основні свої функції,

виступають механізмами мінімізації і компенсації можливих збитків інших суб'єктів, які звертаються за страховим чи перестраховим захистом. Окрім того, у разі настання страхового випадку страхові та перестрахові компанії зобов'язуються здійснити страхову виплату, забезпечуючи цим стабільність фінансового становища споживачів відповідних послуг. Також обидва інститути створюють умови для безперервної діяльності суб'єктів підприємництва, а саме: запобігають їх банкрутству, тим самим захищаючи вітчизняну систему господарювання.

Разом із тим, перестраховання має відмінні риси, які, насамперед, проявляються в його призначенні. Основною метою перестраховання є захист майнових інтересів страховиків, що проявляється в можливості належно виконувати ними власні зобов'язання за договорами страхування, а також брати на себе великі ризики та здійснювати страхові виплати по ним в повному обсязі.

Окрім того, на нашу думку, перестраховання виконує ще одну надзвичайно важливу функцію – формування надійного ринку страхових послуг. Як відомо, в Україні спостерігається досить низький рівень довіри до страхових організацій. Поширеною є практика несплати страхових відшкодувань зі сторони деяких страхових компаній. Страховики часто зволікають із здійсненням страхового відшкодування або взагалі відмовляють у його здійсненні. Саме за допомогою перестраховання можна запобігти випадкам несвоечасності та/або неповноти здійснення страхових виплат, підвищити авторитет страхових компаній та сприяти стабільності та ефективності функціонування страхового ринку.

Таким чином, слід зазначити, що зазначені функції підтверджують похідну, але не вторинну роль перестраховання. З однієї сторони, дійсно, без страхування не було б і перестраховання. Однак, не варто забувати, що виникнення перестраховання було зумовлено неможливістю за допомогою страхування охопити всі можливі ризики та забезпечити їм належний страховий захист. Тобто, без перестраховання функціонування страхового ринку було б досить обмеженим.

Враховуюче вищезазначене, можна зробити висновок, що визначення перестраховання виключно різновидом страхування є недоцільним та не відповідає правовій дійсності. У зв'язку з цим, вважаємо неприпустимим застосування страхового законодавства для врегулювання перестрахових відносин. Саме тому, одним із напрямків реформування сучасної нормативно-

правової бази має стати розробка та створення перестрахового законодавства.

Також вважаємо, що поняття «перестраховування» найбільш повно і точно розкривається за допомогою категорії «правовідносини». Адже саме в правовідносинах реалізується зміст і сутність будь-яких правових інститутів.

Слід зазначити, що, на відміну від страхування, перестраховування є господарсько-правовими відносинами, що виникають між професійними суб'єктами господарювання: перестраховиками та перестраховальниками, і спрямовані на захист майнових інтересів останніх. Страхувальники (споживачі страхових послуг) не є учасниками відносин перестраховування, адже їх інтереси захищаються лише внаслідок належного виконання страховиками взятих на себе зобов'язань за договором страхування. Основною метою перестраховування є забезпечення стабільного фінансового становища страховиків, що й дозволяє їм своєчасно та в повному обсязі виконувати прийняті зобов'язання.

Отже, на нашу думку, перестраховування – це вид господарсько-правових відносин щодо захисту майнових інтересів страховиків у разі настання певних подій (перестрахових випадків), визначених договором перестраховування, за рахунок грошових фондів, що формується шляхом сплати страховиками перестрахових платежів (перестрахових внесків, перестрахових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Разом із тим, зважаючи на самостійний характер перестраховування, вважаємо за необхідне поряд із термінами «страховий випадок», «страховий платіж», «страховий внесок», « страхова премія» використовувати терміни «перестраховий випадок», «перестраховий платіж», «перестраховий внесок», «перестрахова премія».

Висновки. Наведене вище доводить, що перестраховування як з економічної, так і правової точки зору тісно пов'язане зі страхуванням, проте не є його різновидом, сферою чи галуззю. Перестраховування виконує самостійні функції та має власне значення. А тому, потребує самостійного нормативного регулювання.

Перспективи подальших розробок в цьому напрямку полягають у необхідності зміни як законодавчих, так і теоретичних підходів щодо визначення поняття «перестраховування» та розкриття його правової природи. А також у зв'язку із недосконалістю чинного законодавства, зокрема відсутності спеціальних норм, присвячених особливостям та порядку здійснення перестраховування, існує нагальна потреба у його реформуванні.

Література

1. *Господарський кодекс України*: від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.
2. *Цивільний кодекс України*: від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
3. *Про страхування*: Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
4. *Воблый К. Г.* Основы экономии страхования / К. Г. Воблый. – М.: Анкил, 1993. – 227 с.
5. *Дмитриева Д. Э.* Правовое регулирование отношений перестрахования с участием российских и иностранных страховщиков: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д. Э. Дмитриева; Российский университет дружбы народов. – Москва, 2013. – 206 с.
6. *Зимовська Л.* Проблеми перестраховування в Україні / Л. Зимовська, Т. Федоренко // Вісник Київ. нац. торговельно-економіч. ун-ту: Науково-практич. журнал. – 2006. – № 4. – С. 46-50.
7. *Исаев Н. О.* Правовое регулирование договора перестрахования: проблемы теории и практики: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н. О. Исаев. – Москва, 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disscat.com/content/pravovoe-regulirovanie-dogovora-perestrakhovaniya-problemy-teorii-i-praktiki>.
8. *Ключкова Е. Н.* Договор перестрахования в российском гражданском праве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е. Н. Ключкова. – Москва, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1322760>.
9. *Райхер В. К.*, Агарков М. М. Общественно-исторические типы страхования / В. К. Райхер, М. М. Агарков. – М., Л.: Из-во АН СССР, 1947. – 282 с.
10. *Семенова К. Г.* Договор перестрахования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / К. Г. Семенова; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. – Харків, 2007. – 190 с.
11. *Серебровский В. И.* Избранные труды по наследственному и страховому праву / В. И. Серебровский. – М.: Статут, 2003. – 558 с.
12. *Худяков А. И.* Страхование право / А. И. Худяков. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридич. центр Пресс», 2004. – 691 с.
13. *Шершеневич Г. Ф.* Курс торгового права. Т. II / Г. Ф. Шершеневич. – СПб., 1908. – 624 с.

И. М. Войцеховская

Понятие и сущность перестрахования

В статье исследуются основные законодательные и научно-теоретические подходы к определению понятия «перестрахование», а также раскрывается его правовая природа. В частности, доказано недопустимость отождествления перестрахования со страхованием и распространения страхового законодательства на перестраховые отношения.

Ключевые слова: перестрахование, защита имущественных интересов страховщиков, перестраховщик, перестрахователь, перестраховое законодательство.

I. Voitsekhovska

The concept and essence of reinsurance

The article examines the main legislative, scientific and theoretical approaches to the definition of «reinsurance» and discloses its legal nature. In particular, it proves the inadmissibility of equating reinsurance to insurance and distribution of insurance legislation on the reinsurance relationship.

Key words: reinsurance, protection of property interests of insurers, the reinsurer, the reinsured, reinsurance legislation.